

تولد نخستین دادگاه تجاری در غیاب قانون

نخستین مجتمع قضایی تجاری در حالی راهاندازی شده که قانون آیین دادرسی تجاری هنوز به تصویب نرسیده است

تشکیل دادگاه تجاری برای رسیدگی تخصصی به امور بازرگانی، یکی از خواسته‌های مهم بخش خصوصی و فعالان اقتصادی بود که در نهایت به نتیجه رسید. رسیدگی تخصصی به موضوعات دعاوی تجاری موجب سرعت گرفتن حل مشکلات تجاری و در نهایت حرکت سریع تر لگومو تیو اقتصادی کشور می‌شود. البته هنوز قانون آیین دادرسی تجاری روی میز نمایندگان مجلس خاک می‌خورد.

■ ■ ■

دنیای تجارت ورطه رقابت، انتفاع و مخاطرات ناشی از ضرر و زیان‌ها احتمالی است. تأثیر شگرف وضعیت ناظر بر مناسبات تجار و شرکت‌های تجاری بر موقعیت اقتصادی کشور و به تبع آن معیشت مردم و حفظ نظم عمومی در جامعه قابل احساس است. از طرف دیگر اصول و قواعد حاکم بر حوزه دعاوی تجاری، همچون لزوم سرعت و تخصص در رسیدگی، ایجاب می‌کند برای ساماندهی به جریان تجارت در جامعه، نظاماتی مستقل از حقوق مدنی به معنای عام در نظر گرفته شود. از نتایج اولیه و طبیعی این وضعیت خاص، وجود محاکم مخصوص برای رسیدگی به امور تجاری است.

مقررات تجاری در دیگر کشورها

کمک به سرعت گرفتن اقتصاد یک کشور، قانونگذار در کشورهای مختلف را از قرن‌ها پیش بدین امر واداشته است که برای حفظ حسن جریان امور تجاری در اجتماع، درصدد ایجاد محاکم خاص برای رسیدگی به دعاوی و حل و فصل اختلافات ناشی از این مناسبات برآیند. در این راستا قرن‌ها پیش ایتالیا به عنوان مهم‌ترین مرکز تجارت آن زمان و مهد شکل‌گیری نهاد اصناف در بازار با شناسایی جایگاهی به اسم کنسول (conuale) در رأس این اصناف که متصدی آن از سوی تاجران انتخاب می‌شد گام مهمی در جهت ایجاد این محاکم برداشت.

سپس کشور فرانسه که مقررات تجاری در کشورمان بسیار متأثر از حقوق تجارت این کشور است قدم در راه ایجاد چنین محاکمی برداشت که رسیدگی در آنها بر عهده قضاتی صرفاً از میان تاجران بود که امروزه به‌رغم تغییرات گسترده شالوده‌اصلی آن هنوز در این کشور پابرجاست.

امروزه در کشورهایی چون آلمان چنین دادگاه‌هایی با این تفاوت که قضات دادگستری در کنار مشاورینی متخصص در امور تجاری که از میان تاجران آمادبون صلاحیت صدور رأی و قضاوت فعالیت می‌کنند به چشم می‌خورد.

تشکیل مجلس تجارت!

در ایران، در بازه زمانی کوتاهی قریب به بیش از یک قرن پیش فعالیت چندین محاکمی ابتدا با عنوان «مجلس تجارت» تشکیل شد که رسیدگی در آنها علاوه‌بر عرف و عادات محل تابع شرع نیز بود.

سپس در حد فاصل سال‌های ۱۳۰۴ تا ۱۳۰۹ هجری شمسی در زمان حکومت قواین «قانون موقتی محاکم تجارت»، «قانون تشکیل محاکم تجارت» و «قانون اصول تشکیلات عدلیه» به‌وجود آمد.

در نهایت در پی تصویب «قانون تسریع محاکمات» در سال ۱۳۰۹ با وارد کردن دعاوی تجاری در صلاحیت دادگاه‌های عمومی به حیات این محاکم پایان داده شد. طبیعتاً برچیده‌شدن این محاکم به دلیل ازبین‌رفتن ضرورت‌ها موجب ایجاد آنها نبوده چه آنکه با گذر زمان و تغییرات و افزایش پیچیدگی مناسبات و معاملات تجاری ضرورت وجود آنها کماکان به صورت روزافزون قابل لمس است.

محاکم بی‌احصایت

عمده دلایل انحلال این محاکم از یکسو ضعف و نقص قوانین ایجادکننده و نظام‌بخش آنها و از سوی دیگر فقدان نیروهای متخصص مناسب برای تصدی این

محاکم بود. بی‌تفاوتی اعضای محکمه تجارت نسبت به حضور در جلسات دادرسی و کنار گذاشتن بی‌طرفی در دادرسی که در نهایت با ایجاد اطاله در دادرسی و نقض دادرسی منصفانه و عالمانه همراه بود از دیگر دلایل منجر به برچیده‌شدن این قسم از محاکم شد.

محاکمی که بدون به جا گذاشتن اثری مفید در رویه قضایی و قانونگذاری، به حاشیه رفت و نظامات خاص و ضروری آیین دادرسی در حقوق تجارت در کشور را با

این فقدان اساسی به حال خویش وانهاد.

تأثیر بیشتر قدرت عمومی در حقوق تجارت

وضعیت خاص دنیای تجارت، علت وجود اصول و قواعد خاص در حوزه حقوق تجارت است. رسیدگی به پرونده‌های اقتصادی براساس حقوق تخصصی تجاری و ضرورت وجود محاکم خاص رسیدگی‌کننده به دعاوی ناشی از این امور منتهی به جهش تولید خواهد شد. لزوم حفظ حسن جریان امور اقتصادی به واسطه تأثیر بسزای آن بر نظم عمومی و معیشت مردم باعث شده است در حقوق تجارت، نظم عمومی بر روابط میان اشخاص ارجحیت و اولویت پیدا کند.

فرض ضامن (ضامن و کفیل شدن) در مسئولیت اشخاص و استقلال امضاها و شکل‌گیری نهاد ورشکستگی شواهدی بر تأثیر بیشتر قدرت عمومی در حقوق تجارت نسبت به حقوق مدنی هستند.

از اوصاف دیگر که از مقتضیات ذاتی امور تجاری هستند می‌توان به توجه به اصل سرعت در امور و معاملات تجاری و اعتبار و اصالت بخشی به آن اشاره کرد.

اصل اعتبار در دادرسی تجاری

در امور تجاری، اعتبار شخص تاجر و شرکت‌های اشخاص به واسطه شهرت شرکا و شرکت‌های سرمایه‌ای به واسطه میزان سرمایه‌ها کنار توجه به حسن نیت مبنای عمل سایر اشخاص در قبال آنها قرار می‌گیرد.

همین فقیه در دادرسی تجاری نیز به صورت نظام آزادی‌الدله در رسیدگی تجاری و شناسایی شرط داوری در قراردادهای تجلی یافته است که مبنای آن توافق و اعتماد به طوابع اعمال و امور در میان بنگاهها و اشخاص مشمول مقررات تجاری و اشخاص ثالث است.

به بیان ساده‌تر در نظام آزادی‌الدله در دعاوی تجاری، قاضی می‌تواند به هر وسیله‌ای اعم از شهادت، فاکتورها، صورت وضعیت‌های صادره، سفارش‌های خرید، امیمل‌ها برای اثبات روابط و معاملات تجاری، بدون هیچ گونه محدودیت در توان اثباتی آنها

استاد کند.

در واقع این اعتماد است که ضرورت ایجاد امنیت و اعتبار حداکثری و ضمانت اجراهای قوی مربوط به اسناد تجاری و مسئولیت تضامنی متعهدین تجاری و نظام تصفیه جمعی دیون ورشکسته را تشکیل داده است. وجه اقتصادی حقوق تجارت، باعث پویایی و تغییرات آن در بستر زمان شده است تا با واقعیات و نیازهای متغیر روز مطابقت داشته باشد.

دو ستون مهم حقوق تجارت

در نهایت باید به تأثیر گسترده عرف در گستره حقوق تجارت نسبت به سایر حوزه‌ها اشاره کرد با این توضیح مختصر که بر خلاف بسیاری از حوزه‌های حقوق که در آنها به عرف به عنوان منبعی درجه دو و تکمیلی نسبت به قانون نگریسته می‌شود در حقوق تجارت باید عرف را از منابع اولیه و مرجع بر بسیاری از قواعد که غالباً تکمیلی هستند دانست.

دو اصل کلی در حقوق تجارت دیون ورشکسته را تشکیل داده لزوم رسیدگی سریع و ساده به دعاوی تجاری و دوم لزوم رسیدگی تخصصی در امور تجاری با رعایت اصل آزادی‌الدله هستند.

در باره اصل اول باید گفت دادرسی در امور تجاری نیازمند مقررات آیین دادرسی سریع است تا موجبات دادرسی ساده و اختصاری فراهم شود. در جهت تضمین این سرعت از طرفی دادرسی اختصاری

پیشنهاد می‌شود که این رسیدگی بدون تبادل لوابح و به وسیله حضور و استماع اظهارات و دفاعیات طرفین انجام می‌گیرد. از طرف دیگر در دعاوی که مستند آنها اسناد تجاری است که در گذشته با توجه به فرمالیسم سختگیرانه ایجاد شده‌اند بنا به اصالت بخشی به ظهور و اهمیت اعتبار اسنادی در تجارت، نیازمند رسیدگی مفصل و دقیق نیستند و دادگاه با احراز اجمالی شرایط صحت ایجاد سند، اقدام به رسیدگی و صدور دستور پرداخت می‌کند.

رسیدگی سریع با ضریب خطای کمتر

از دیگر قواعدی که از موجبات رسیدگی و حل و فصل سریع دعاوی تجاری هستند می‌توان مهلت تعیین نکردن عادلانه (مدت زمانی حقوقی که به متعهد شده داده می‌شود) برای پرداخت و اجرای موقت احکام تجاری را نام برد. این موضوع منعکس در ماده ۱۱۲ لایحه آیین دادرسی تجاری هم هست و در صورت قانون شدن، این امکان را به وجود می‌آورد که احکام غیر قطعی صادرشده از محاکم تجاری بدوی قبل از رسیدگی دو مرحله‌ای که از قواعد عام دادرسی مدنی هستند، قابلیت اجرا داشته و بدین نحو با وصف ضروری سرعت در حقوق تجارت تناسب داشته باشند.

آخرین قاعده تضمین‌کننده سرعت رسیدگی به پرونده، زمان کوتاهی است که برای اقامه دعاوی تجاری در نظر گرفته شده‌است، چرا که بنابر عرف تصور می‌شود تاجران عموماً بدون فوت وقت به دنبال وصول طلب‌های خود هستند.

پس از گذشت و مرور زمان پنج ساله‌ای که هم اکنون در ماده ۳۱۸ و ۳۱۹ قانون تجارت پیش‌بینی و در ماده ۱۱۶ لایحه آیین دادرسی تجاری نیز منعکس شده است، بنا بر این تضمین خواهد بود که طلب تصفیه شده است.

روشن است اصل سرعت به خودی خود ممکن است موجب حدوث اشکالاتی در رسیدگی شود. در نتیجه برای تضمین رسیدگی سریع با ضریب خطای کمتر، نیاز است عنصر تخصص در رسیدگی در امور تجاری مورد توجه قرار گیرد که از علل اساسی نیاز به محاکم خاص تجاری است.

لزوم تخصصی بودن رسیدگی در امور تجاری بدین معناست که با نظر به تحولات و پویایی حقوق تجارت به واسطه تحولات عرف نیاز است مرجع رسیدگی‌کننده به این امور کاملاً به اقتضائات، رویه و عرف جاری تجاری وقوف داشته باشد.

مجتمع قضایی در راستای جهش تولید

چندی قبل مجتمع قضایی تخصصی رسیدگی به دعاوی تجاری با حضور غلامحسین شافعی، رئیس اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران و معاونان دادگستری تهران افتتاح شد.

غلامحسین شافعی، در حاشیه مراسم افتتاح مجتمع قضایی تخصصی رسیدگی به دعاوی تجاری گفت:

تا برای صلاحیت‌های این مجتمع به ما ایده دهند.

نگاه منتقدان به محاکم تجاری

چالش‌های موجود پیش‌روی روند ایجاد محاکم تجاری از دو جهت قابل بررسی است. در خصوص چالش نخست، عده‌ای معتقدند ایجاد این محاکم به دلیل باز کردن باب جدیدی از اختلافات در صلاحیت میان دادگاه‌های مدنی و تجارت خواهد بود.

برای پاسخ به این چالش باید گفت امروزه دو سنخ و به تعبیر بهتر دو نوع از محاکم خاص برای تجارت در کشور ما قابل تصور است. دادگاه‌های تخصصی تجارت که طبق دستورالعمل تشکیل مجتمع قضایی تخصصی دعاوی تجاری تهران صادره در سال ۱۳۹۹ فعلاً در استان تهران ایجاد شده‌اند.

نوع دوم هم دادگاه‌های اختصاصی تجارت هستند که در لایحه آیین دادرسی تجاری پیش‌بینی شده‌اند و در صورت تصویب ایجاد خواهند شد.

در خصوص اختلاف صلاحیت میان دادگاه‌های عمومی و تخصصی تجاری باید ادعان داشت دادگاه‌های تجاری مطابق دستورالعمل شعبی از دادگاه‌های عمومی حقوقی هستند که در راستای رسیدگی دقیق و عالمانه به معضلات حقوقی در بخش تولید و تجارت کشور و ایجاد امنیت در زمینه سرمایه‌گذاری تشکیل شده‌اند. در نتیجه اختلاف صلاحیت میان آنها و دادگاه‌های عمومی متصور نیست و نهایتاً راجع پرونده‌ها از این دادگاه به دادگاه‌های عمومی و برعکس قبل از شروع رسیدگی صرفاً با دستور اداری قابل تصور است.

البته در صورت تشکیل دادگاه‌های اختصاصی موضوع لایحه مذکور با نظر به صلاحیت ذاتی تعریف شده برای آنها در ماده ۱۲۵ این لایحه در صورت ایجاد اختلاف میان این دادگاه‌ها و دادگاه‌های عمومی، حل

اختلاف با دیوان عالی کشور خواهد بود.

بهره‌گیری از نظرات مشاوران

چالش دومی که از نظر منتقدان وجود دارد این است که ممکن است گفته شود دادن اختیار به متخصصانی قوه قضائیه هم بر آن تأکید شده است. رئیس کل محاکم عمومی و انقلاب تهران با اشاره به اهداف تأسیس مجتمع قضایی تخصصی رسیدگی به دعاوی تجاری گفت: این مجتمع در راستای کمک به اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی و یاری‌رساندن به امر جهش تولید متشکل از واحدهای صلح و سازش، اداره ارشاد، شعبه بدوی، شعبه تجدیدنظر و نهاد داوری با حضور قضات شایسته و مجرب افتتاح می‌شود.

یحیی جعفری افزود: با توجه به اینکه قانون آیین دادرسی تجاری هنوز تصویب نشده است بنابراین صلاحیت‌هایی که برای مجتمع قضایی تخصصی رسیدگی به دعاوی تجاری در نظر گرفته‌شده در قالب دستورالعمل‌هایی از جمله قراردادهای خریدوفروش میان شرکت‌های تجاری در بسترهای سنتی و الکترونیکی خواهد بود.

استفاده از فعالان حوزه کسب‌وکار

به گفته رئیس کل محاکم عمومی و انقلاب تهران، شرط رسیدگی به دعاوی در مجتمع قضایی تخصصی تجاری آن است که طرفین دعوی در زمره شرکت‌های تجاری باشند، همچنین مباحث داوری نیز در این مجتمع پیگیری خواهد شد. رئیس کل محاکم عمومی و انقلاب تهران تصریح کرد: در مجتمع قضایی تخصصی

رسیدگی به دعاوی تجاری علاوه‌بر تخصص‌گرایی و سرعت رسیدگی به دعاوی، مقوله کیفیت نیز مدنظر است و در همین راستا در این مجتمع از قضات نخبه آشنا با مسائل حقوقی استفاده خواهد شد. اسماعیل حسن‌زاده، رئیس حوزه ریاست دادگستری تهران هم در این مراسم تأکید کرد: مجتمع قضایی تخصصی رسیدگی به دعاوی تجاری با سه شعبه آغاز به کار می‌کند و به‌هیچ‌وجه پرونده‌های راکد مجتمع‌های قضایی دیگر به این مجتمع راجع نخواهد شد. این حوزه کار خود را از صفر شروع خواهد کرد، شفاف‌ی را نام برد.

در مجموع ضرورت تشکیل و سازماندهی محاکم خاص تجاری در کشورمان امری انکارناپذیر به نظر می‌رسد. گرچه قوه قضائیه با ایجاد شعب تخصصی تجاری گامی مهم در راستای تحقق رسیدگی سریع و عالمانه و ایجاد رویه در امور تجاری و بستری برای تحقیق و توسعه این محاکم برداشته است، اما گام برداشتن در جهت تشکیل و سازماندهی اساسی و بنیادین محاکم اختصاصی تجاری با تصویب و اجرای لایحه آیین دادرسی تجاری که موجب تغییرات و اصلاحات مثبت بسیار زیادی در نظامات رسیدگی به دعاوی ناشی از امور تجاری خواهد شد امری عقلایی و امیدبخش خواهد بود.

روشن است حل اختلاف در امور تجاری با صدور آرای با کیفیت از سوی قضات متخصص در حقوق تجارت و آموزش‌دیده و آشنا با واقعیات عرفی دنیای اقتصاد و تجارت که در کنار تجمع تمام این اوصاف، از نظر مشاوران زیده و با تجربه نیز بهره می‌برد، تأثیر

شگرفی در نظام اقتصادی، رونق بازرگانی و در نتیجه، افزایش سطح عمومی رفاه و کیفیت معیشت مردم خواهد داشت.

البته تحقق این اهداف در آینده بسیار نزدیک، با توجه به کندی موجود در روند قانونگذاری از یکسو و از سوی دیگر دشواری تأمین منابع مورد نیاز برای ایجاد تشکیلات، تربیت و جذب نیروهای متخصص و سازماندهی تمام اینها به گواهی تجربه، ممکن است روندی طولانی داشته باشد، اما نیاززی مهم است. «**دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق تجارت دانشگاه علوم قضایی**

نکته

پاسخی حقوقی

به خونخواهی سردار

در روزهای گذشته و با توجه به نزدیک بودن ایام سالگرد شهادت سردار حاج قاسم سلیمانی، کتاب «اقدام نظامی امریکا علیه سردار سلیمانی در منظر حقوق بین‌الملل» از سوی انتشارات دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری به نشر رسیده و روانه بازار کتاب شده است.

موضوع این کتاب که از عنوان آن هم پیداست، کوششی علمی در جهت تبیین ماجرای شهادت سردار سلیمانی است که توسط سه دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، آقایان صادق بشیره، مرتضی پورعزیز و ساولان محمدزاده انجام شده و ریاست آن دانشگاه، دکتر فرید محسنی نیز بر آن دینپاچهای نوشته‌اند. در توضیح این کتاب مختصراً باید گفت موضوع شهادت سردار سلیمانی به وسیله امریکا از منظر حقوق بین‌الملل ابعاد مختلفی دارد که نیاز است در این رابطه با بررسی این ابعاد، یک دید کلی نسبت به ماجرا پیدا شود و در نهایت آنچه بیشتر برای احقاق حقوق تنصیع شده ایران و تظلم‌خواهی در این مورد به صلاح و مناسب است، مورد توجه قرار گیرد.

نظر به توجهات حقوقی‌ای که ایالات متحده برای عمل خود داشته و با پیش‌بینی دستاویزهای موجود در حقوق بین‌الملل که ممکن است در آینده به عنوان پاسخ ادعاهای حقوقی ایران مطرح شود، این کتاب ضمن توجه به مسائل نظری سعی دارد در نهایت بهترین رویکرد عملی ممکن برای اقدام حقوقی ایران علیه کشور امریکا، چالش‌ها، فرصت‌ها و اقتضائات آن را نیز نمایان سازد. به این ترتیب بخش اول کتاب درباره اهمیت اقدام امریکا و ارزیابی آن است و در بخش دوم طرح دعوا علیه این کشور در محاکم داخلی و بین‌المللی امکان‌سنجی شده است.

اثر مزبور به انضمام یک لایحه پیشنهادی اولیه و ترجمه چند سند مرتبط در ۲۶۵ صفحه مکتوب شده است. در قسمتی از مقدمه مؤلفان بر این چنین نگاهشته شده است:

«از زمان شهادت سردار حاج قاسم سلیمانی و همراهان ایرانی و عراقی وی، لزوم یک مواجهه حقوقی نمایان و بروز یک نزاع حقوقی جدی محتمل بود، لذا در کنار تمامی نشست‌های ارزشمند حقوقی یک سال اخیر، مقالات و بیانات غنی اساتید حقوق ایران زمین، نویسندگان این کتاب نیز از ابتدا، جدای از ارادتی قلبی که به سردار سلیمانی دارند جدای از شخصیت حقوقی و همه مجاهدت‌های وی، به سبب اینکه یک ایرانی مورد تهاجم قرار گرفته و به تبع آن حقوق ملت ایران تضییع شده بود، دغدغه و انگیزه این موضوع را داشتند و تحقیقات خود را حول این قهیه شروع کرده بودند. همچنین این انگیزه نیز ایجاد شد که با جمعیت مطالب‌گرنی و خاص، در نهایت بتوان پیرامون موضوع نگاهی کلی داشت تا خواننده محترم حتی المقدور با مطالعه این اثر به مطالب مهم بحث دسترسی پیدا کند.»

پدیدآورندگان این اثر در نوشته‌ای اختصاصی برای جوان، عنوان کردند: «هرچند شیوع ویروس کرونا و محدودیت‌های اعمال شده، قدری در کار، وقفه و تأخیر ایجاد نمود و رنج نگارش این اثر را دوچندان کرد اما نهایت تلاش‌های صورت گرفته، منتج به نتیجه و تحصیل حاصل شد و این نوشتار پدید آمد.

موضوع اقدام امریکا علیه سردار سلیمانی اما به قدری گستره حقوقی وسیع دارد که بی‌تردید نمی‌توان گفت پژوهش حاضر توانسته است جمیع جوانب را در نظر داشته باشد.

با این حال، کوشش شد تا اهم مباحثی که در حقوق بین‌الملل پیرامون موضوع وجود دارد، در این نوشتار جمع‌آوری و به سوالات مهم در این خصوص پاسخ داده شود. به رغم تلاش‌های قابل توجه حقوقدانان در باره این موضوع، اثری که در دست داریم، نخستین کتابی است که به فاصله کمتر از دو سال از واقعه، تألیف شده و محصول پژوهش سه نفر از دانشجویان کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل دانشگاه علوم قضایی تهران است.

لذا فرض خطا بر قلم نویسندگان نامحتمل نیست و به این وسیله از اساتید، پژوهشگران و خوانندگان فرهیخته خواهشمند است در تداوم و تکمیل بحث باریک بوده و بزرگواری اشتباهات این کتاب را نقد و تصحیح بفرمایند.

در یک سالی که به نگارش اثر منتهی شد، تنها صبر، همراهی و همدلی خانواده بود که رنج مصائب این مسیر را بر ما هموار می‌نمود و هر کجا که خستگی بر ما چیره می‌شد، تکرار جملهای از شهید سلیمانی که بر تارک این اثر نقش بسته، به ما انگیزه حرکت می‌داد.»